

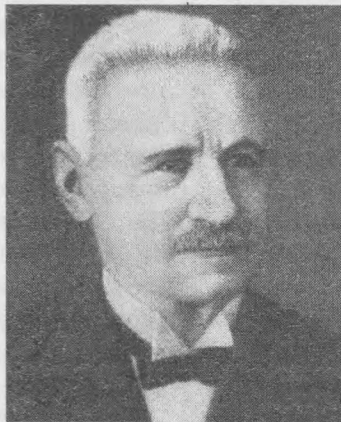
Й.К. ПАЧОСЬКИЙ (До 140-річчя з дня народження)

У статті висвітлено діяльність видатного вченого Й.К. Пачоського (1864–1942) – основоположника фітосоціології, всесвітньо відомого вченого у галузі систематики рослин, флористики, лісознавства, зоології та охорони природи.

На засіданні Київського товариства природознавців 30 січня 1888 р. професор зоології Київського університету І.В. Бобрецький, який клопотав про надання наукового відрядження молодому 24-літньому Йосипу Пачоському, сказав: "Пан Пачоський однаковою мірою володіє знаннями як із систематики рослин, так і з систематики тварин., являючи собою такий рідкісний нині тип натураліста в ліннеєвському розумінні".

Таким "натуралістом у ліннеєвському розумінні" Йосип Пачоський залишався все життя. Він зробив неоціненний внесок у розвиток ботаніки, зоології, лісознавства, охорони природи, наукознавства.

Йосип Конрадович Пачоський народився 8 грудня 1864 р. у польській родині в с. Білгородка Волинської губернії (нині Ізяславський р-н Хмельницької обл.). З дитячих років він цікавився навколишньою природою. Понад усе він любив екскурсії до лісу. І цю любов до природи він зберіг до кінця своїх днів. Закінчив Рівненське реальне училище й Уманське училище землеробства і садівництва. Його першим учителем ботаніки в Умані був Владислав Скробишевський, який згодом став директором Нікітського ботанічного саду в Криму. Свою вдячність учителю Й. Пачоський висловив, назвавши на

Й.К. Пачоський

його честь новий для науки вид рослин *Cytisus skrobiszewskii*.

З 1888 р. Йосип Пачоський працює лаборантом-садівником у ботанічному саду Київського університету. У 1894 р. він вивчає ботаніку під керівництвом професора Київського університету, відомого флориста, автора "Флоры Средней и Южной России" І.Ф. Шмальгаузена. Однак навчання він не закінчив і диплома про закінчення університету не одержав.

У 1897 р. Й.К. Пачоський стає активним членом Київського товариства дослідників природи, яке систематично відряджає його в різні регіони країни для вивчення флори і фауни. З 1888 по 1893 рік він проводить дослідження рослинності причорноморських степів, пониззя Дону і Дунаю, Криму і Кавказу, калмицьких степів. Й.К. Пачоський неодноразово виступав на засіданнях товариства з науковими повідомленнями про свої експедиційні дослідження. У "Записках Киевского общества естествоиспытателей" були опубліковані його перші наукові праці – "Очерки флоры окрестностей г. Умани" (1887), "Материалы для флоры Заславского и Ковельского уездов Волынской губернии" (1888), "О фауне и флоре окрестностей г. Владимира-Волынского" (1888), "О растительности г. Николаева" (1889), "Описание новых и малоизвестных растений Херсонской губернии" (1889) та ін.

У 1894 р. Й.К. Пачоський переїздить до Петербурга і влаштовується на роботу у ботанічний сад, де у 1894–1895 роках виконує обов'язки помічника хранителя музею. Влітку 1894 р. за завданням Департаменту земельних поліпшень Пачоський був відряджений на Полісся для вивчення впливу осушення боліт на рослинність. Отримані матеріали лягли в основу капітальних ботанічних праць ученого – "Флора Полесья и прилежащих местностей" (1897–1900) і "О формациях растений и о происхождении флоры полеской" (1900).

Навесні 1895 р. Йосип Пачоський переїздить з Петербурга до м. Дубляни поблизу Львова, де працює асистентом на кафедрі ботаніки Сільськогосподарського інституту. У цей період він проводить польові дослідження флори Західного Поділля, Буковини, Угорщини, Бессарабії.

У 1897 р. Й.К. Пачоський був запрошений Херсонською земською управою на посаду губернського ентомолога. З цього часу починається тривалий 25-річний етап у житті вченого, пов'язаний з роботою на півдні України. Головним завданням Й.К. Пачоського як ентомолога було систематичне вивчення шкідників сільського господарства і розробка заходів боротьби з ними.

Свою роботу в Херсоні Пачоський почав із заснування ентомологічного музею, який незабаром перетворився на природничий музей. Учений був призначений його директором. Він керував музеєм з 1898 по 1922 рік. У 1906 р. Й.К. Пачоський публікує "Объяснительный каталог естественноисторического музея Херсонского губернского земства". Ентомологічною комісією музею були передані колекція птахів і ссавців А.А. Браунера і гербарій І.З. Рябкова (686 видів). Й.К. Пачоський зібрав великі колекції рослин, комах, птахів, риб, мінералів. Гербарій постійно поповнювався його зборами не тільки з Херсонської губернії, а й і з інших територій – Волинської, Київської, Люблінської, Подільської, Полтавської губерній, Криму, Кавказу, Татр, Галичини, Австрії, Угорщини. Станом на 1905 р. колекція рос-

лин нараховувала 6000 зразків 1500 видів. З перших днів існування музею Й.К. Пачоський обмінювався дуплетами з багатьма ботаніками і гербаріями світу. Внаслідок інтенсивного надходження матеріалів у 1909 р. в музеї нараховувалося близько 20 тис. аркушів гербарію. У 1897–1919 роках ученим була зібрана колекція плодів і насіння, загальною кількістю 976 зразків. При музеї була створена бібліотека, яка постійно поповнювалася новими книгами і журналами. Таким чином, музей став великим науковим центром на півдні України.

Для популяризації відомостей про шкідливих комах Й.К. Пачоський писав статті, які друкувалися в газеті "Юг", "Известия Елисаветградского общества сельского хозяйства". В "Сборнике Херсонского земства" він публікував щорічні звіти про свою діяльність.

Працюючи в Херсоні, Й.К. Пачоський проводив польові дослідження флори і фауни. Багато уваги він приділив вивченню рослинного покриву Дніпровського повіту Херсонської губернії (нині Цюрупинський р-н Херсонської обл.). Починаючи з 1902 р. за матеріалами своїх польових досліджень він публікує два випуски ботаніко-географічного нарису "По пескам Днепровского уезда".

З особливим інтересом Й.К. Пачоський вивчав рослинний покрив Асканії-Нової. Він був ініціатором охорони цього унікального степового комплексу. За його порадою у 1898 р. господар садиби Асканія-Нова Ф.Е. Фальц-Фейн взяв під охорону дві ділянки цілинних степів. Це був один з перших резерватів в Україні.

У цей період Й.К. Пачоський вивчає рослинність не тільки Херсонської губернії. У 1908 р. він здійснив поїздку до Бессарабії, де досліджував Кодри, північну частину Придністров'я. За результатами цієї експедиції він надрукував монографії "Материалы по флоре Бессарабии" (1912) і "Очерк растительности Бессарабии" (1914).

Інтенсивно вивчаючи рослинний покрив, Й.К. Пачоський у 1912–1914 роках навіть свою відпустку проводить в експе-

диціях по Київській і Подільській губерніях. У 1913 р. у Херсонській губернії було створене спеціальне бюро з вивчення бур'янів, а в 1915 р. на Аджамській сільськогосподарській дослідній станції – дослідна ділянка. Не залишаючи роботи в музеї, Й.К. Пачоський керував дослідженнями біології бур'янів на цій станції. Його помічником був призначений М.І. Лебедев. Дослідження проводилися в 1915–1916 роках. Їх підсумком стала спільна праця Й.К. Пачоського і М.І. Лебедева "Результаты исследования сорнополевой растительности на Аджамской сельскохозяйственной опытной станции" (1916).

У 1915–1917 роках Йосип Конрадович вивчає рослинність долин Дніпра, Південного Бугу, Дністра і північного узбережжя Чорного моря.

30 квітня 1917 р. Й.К. Пачоский був односторонньо обраний почесним членом Товариства сільського господарства південної Росії [14].

У 1918 р. у Херсоні був відкритий Політехнічний інститут. Й.К. Пачоський, не залишаючи роботи в музеї, обійняв посаду професора ботаніки. На агрономічному факультеті він читав лекції з морфології рослин та фітосоціології. Ці лекції були настільки захоплюючими, що їх відвідували не тільки студенти, а й викладачі інституту і всі, хто цікавився проблемами ботаніки.

Лекції Й.К. Пачоського з морфології рослин були опубліковані в 1919–1920 роках у двох випусках у вигляді підручника "Морфология растений". "Це не описова чи морфологічна органографія, яку ми зустрічаємо в багатьох підручниках і посібниках – це філософськи продуманий курс, у якому ідея постійної еволюції організмів на земній кулі проходить від початку до кінця", – так високо оцінив підручник видатний ботанік, професор Юр'євського університету М.І. Кузнецов ("Ботанические обозрения". – 1922. – Т. 1, № 2).

У 1921 р. у Херсоні побачив світ перший у світі підручник з фітосоціології – "Основы фитосоциологии" Й.К. Пачоського.

Як уже згадувалося, Йосип Конрадович з особливим інтересом вивчав рослинність заповідника Асканія-Нова. Після лютневої революції 1917 р. заповідник перейшов у власність держави. На початку червня 1917 р. Й.К. Пачоський був призначений Міністром-Головою Тимчасового уряду князем Львовим "комісаром Тимчасового уряду для охорони парку з вимираючими видами рідкісних тварин і маєтку Асканія-Нова".

Після жовтневої революції у 1919 р. було видано декрет радянської влади про організацію в Асканії-Новій заповідника "Чаплі", який передавався у відання Наркомзему України. Навесні 1922 р. Й.К. Пачоський був призначений завідувачем ботанічним відділом науково-степової станції заповідника "Чаплі". Осінь і зиму 1922–1923 років учений провів в Асканії-Новій, займаючись науковою та адміністративною роботою. Результатом стаціонарних спостережень за рослинним покривом заповідного степу стали його публікації "Наблюдения над целинным покровом в Аскания-Новой в 1922 г." (1928) і "Наблюдения над целинным покровом в Аскания-Новой в 1923 г." (1924), "Целинная заповедная степь Аскания-Нова" (1924).

У цей період в Асканії-Новій працював молодий талановитий ботанік С.А. Дзевановський, на формування якого як ботаніка-степознавця великий вплив мав Й.К. Пачоський. У липні 1922 р. Й.К. Пачоський, його син Конрад і С.А. Дзевановський організували тритижневу експедицію з Асканії-Нової до Криму – на Ай-Петринську яйлу.

Улітку 1923 р. Й.К. Пачоський разом з відомим лісівником Г.М. Висоцьким складають план Асканійського парку. У вересні того ж року вчений залишає Асканію-Нову і переїздить до Польщі. Причиною переїзду могли бути загострення радянсько-польських відносин і страх бути репресованим. На думку американського дослідника історії екології в СРСР Д. Вайнера [6]: "Схильність Пачоського поширювати

висновки, отримані при вивченні рослинних угруповань, на людське суспільство була сприйнята в Радянській Росії як небезпечна політична ересь. З поглядів Пачоського витікало не більш і не менш, як повна безглуздість марксистського експерименту, оскільки, на його погляд, класова диференціація була неодмінним атрибутом будь-якого угруповання. Якщо нерівність природна і якщо це можна довести науково, то всі спроби революційним шляхом встановити загальну рівність приречені на невдачу".

У період з 1923 по 1928 роки Й.К. Пачоський – перший директор резервату Біловезька Пуща. Він детально досліджує рослинність резервату, проходячи щодня по 15–20 км. Результатом його наукових досліджень у Біловезькій Пущі стала публікація статей "Swierk w ostepach Bialowiezy" (1925), "Dabrowy Bialowiezy" (1926), "Lipa w masywie Bialowieskim" (1928) та ін. У 1930 р. побачила світ капітальна монографія Пачоського "Lasy Bialowiezy".

З 1925 р. Й.К. Пачоський – професор кафедри систематики і соціології рослин на природно-математичному факультеті Познанського університету. У 1926 р. йому присвоюють почесне звання Doctor honoris causa. Спочатку Пачоський приїжджав з Біловезької Пущі для читання лекцій у зимовий період, а у 1928 р. він переселяється до Познані. Працюючи тут учений поєднує читання лекцій з науково-дослідною роботою не тільки в межах Польщі, а й на Балканах. У 1929 р. Пачоський подорожує по Югославії, приділяючи особливу увагу вивченню лісів Боснії. Результати цих досліджень були викладені у праці "Lasy Bosny" (Sylwan, 1929).

У 1930 р. учений здійснив експедицію до Болгарії, яка тривала 70 днів. Під час цієї експедиції було виявлено нові для флори Балкан види. Зібраний гербарій з 2800 зразків балканських рослин був переданий до гербарію Познанського університету.

У 1931 р. Й.К. Пачоський виходить на пенсію. Кафедра, яку він очолював, була

ліквідована, а її персонал переведений на кафедру загальної ботаніки. У 1932 р. він купив садибу Серослав у 20 км на захід від Познані, де власноручно посадив понад 1000 саджанців плодкових дерев і зайнявся вивченням їх екології і морозостійкості. Уже по смерті вченого, у 1952 р., була надрукована його праця "Dynamika uszkodzen mrozowych naszych drzew owocowych", написана за матеріалами власних помологічних спостережень.

У 1938 р. Й.К. Пачоський поновив роботу в Познанському університеті й одержав звання заслуженого професора. Тут він продовжує працювати до 1939 р.

Під час німецько-фашистської окупації Польщі Й.К. Пачоський перебував у Серославі. У лютому 1942 р. гестапівці по-звірячому побили його внука. Це потрясіння стало причиною смерті Йосипа Пачоського. Він помер 14 лютого 1942 р. на 78-му році життя від паралічу серця. Його поховали на цвинтарі у с. Люсово за 4 км від Серослава. З ініціативи Познанського відділення Польського ботанічного товариства прах Й.К. Пачоського у 1959 р. був перепохований на Cmentarz Zasluzonych у Познані. На пам'ятнику вченому написано: "Творцю фітосоціології доктору Honoris causa Познанського університету Йосипу Пачоському, досліднику великих територій польських, російських, балканських. Відділення Ботанічного товариства в Познані".

Наукова спадщина Й.К. Пачоського становить понад 300 праць у галузі ботаніки, зоології, географії, лісознавства, наукознавства. Незважаючи на те, що Пачоський за фахом був зоологом (ентомологом), його внесок у ботанічну науку більш значний, ніж у зоологію.

Його таланти науковця-ботаніка повною мірою розкрився у таких чудових підручниках, як "Основи фітосоціології", "Морфологія растений", "Wstep do filogenii", "Podstawowe zagadnienia geografii roslin", у монографіях "Zycie gromadne roslin", "Skice fitosocjologiczne", "Lasy Bialowiezy", "Biologiczna struktura lasu", "Bioindukcja w pan-

stwie roślinnym", "Pietrowosc lasu" і багатьох інших. Діапазон науково-дослідної діяльності Й.К. Пачоського у галузі ботаніки був надзвичайно широким – від систематики до фізіології рослин. Найбільший внесок він зробив у фітогеографію, систематику фітосоціологію.

Як ботаніко-географ Й.К. Пачоський був одним із кращих знавців рослинного покриву Східної Європи на території від Литви до берегів Чорного моря, від балканських лісів до калмицьких степів.

У своїх перших ботанічних роботах Й.К. Пачоський описує флору і рослинність околиць міст Умані, Володимира-Волинського, Миколаєва, окремих районів Полісся, Волино-Поділля, Наддніпрянщини, Північного Причорномор'я. Цінність цих ранніх публікацій Й.К. Пачоського зростає з кожним роком. Детальні, майже топографічні описи флори і рослинності окремих регіонів, виконані молодим Пачоським, дають матеріал для порівняльного вивчення флори, дозволяють встановити її антропогенні зміни.

Найбільшим внеском у регіональну флористику є "Флора Полесья и прилежащих местностей", опублікована в "Трудах Санкт-Петербургского общества естествоиспытателей" (1897–1900). Донині це єдина праця з флори усього поліського регіону. У 1900 р. була опублікована праця Й.К. Пачоського "О formacyjach roślinnych i rochodzeniu flory poleskiej". Це перший опис рослинних угруповань Полісся і перша робота з генезису флори його регіону.

Завдяки науковій діяльності Й.К. Пачоського у херсонській період, причорноморські степи є одним з найбільш досліджених у ботаніко-географічному відношенні регіонів України. У праці "Материалы для флоры степей юго-восточной части Херсонской губернии" (1890) Й.К. Пачоський подає детальний історичний огляд вивчення флори Північного Причорномор'я. Слід зазначити, що до того існували лише фрагментарні розрізнені відомості про флору цього регіону. У згаданій праці вчений вперше описує нові для науки ви-

ди рослин – *Cerastium shmalhausenii*, *Genista scythica*, *Centaurea hypanica*, *Nonna pulchella*, *Carex dubia*. У 1914 р. Й.К. Пачоський публікує "Херсонскую флору", яку присвячує своїм учителям – В.Я. Скробишевському і І.Ф. Шмальгаузену. В об'ємній книзі (548 сторінок) автор описує папоротеподібні, голонасінні й однодольні рослини краю. Для написання "Херсонской флоры" були використані особисті гербарні матеріали Й.К. Пачоського, які донині зберігаються у музеї Херсонського губернського земства. Із 1500 видів флори Херсонської губернії вчений описав 335 видів, навівши детальні відомості щодо географічного поширення та умов місцезростання кожного виду. На жаль, вийшов тільки один том цієї визначної праці Й.К. Пачоського в галузі описової флористики.

У період з 1915 по 1927 р. була опублікована тритомна праця Й.К. Пачоського "Описание растительности Херсонской губернии": т. 1 – "Леса" (1915), т. 2 – "Степи" (1917), т. 3 – "Плавни, пески, солончаки, сорные растения" (1927). Особливий інтерес становить вступна глава цієї книги, в якій автор розглядає загальні закономірності структури рослинних угруповань. У цій праці Й.К. Пачоський вперше ввів у науку нині загальнопоширені терміни: зональна, екстразональна, азонна рослинність.

Особливу наукову цінність становить синтетична теоретична праця Й.К. Пачоського "Основные черты развития флоры юго-западной России" (1910), в якій вперше сформульована гіпотеза про реліктовий характер флори Волино-Поділля, що стала джерелом формування флори Полісся і причорноморських степів. Вихід у світ цієї книги ознаменував кардинально новий етап флористичних досліджень.

Й.К. Пачоський вніс свій вклад не тільки у вивчення рослинного покриву України і Молдови, а й степів Калмикії. В опублікованій у 1892 р. праці "Флористические и фитогеографические исследования калмыцких степей" він навів першу ботаніко-географічну характеристику цього унікального

регіону, розташованого на кордоні між Європою та Азією.

Й.К. Пачоський був також систематиком рослин. Він описав нові для науки види – *Cytisus skrobiszewskii*, *Genista scytica*, *Euphorbia tanaïtica*, *Asperula taurica*, *Ranunculus zapalowiczii*, *Cerastium schmalhauseni*, *Juncus tyraicus*, *Nonea pulchella*, *Paraver albiflorum*. Типи цих видів зберігаються в гербарії Херсонського краєзнавчого музею. Він також був автором обробки родини *Ranunculaceae* у "Флорі Польщі" (*Flora Polska*, 1927).

Й.К. Пачоський є засновником нової науки – науки про рослинні угруповання, або фітосоціології. Свої перші фітосоціологічні ідеї він виклав у праці "Стадії розвитку флори" (1891), де він обґрунтовує виділення нової науки про генезис, життя і розвиток рослинних асоціацій (формацій) і називає цю науку флорологією, вказавши на її близькість до соціології. Вчений пише про те, що рослинні угруповання мають свою структуру і є стадіями розвитку рослинного покриву, розвиваючись від більш простих за структурою і біологією до більш складних. Не зовсім вдалий термін "флорологія" для позначення науки про рослинні угруповання Й.К. Пачоський у книзі "Zycie gromadne roslin" (1896) замінив більш вдалим – "фітосоціологія".

Підсумком 30-літніх фітосозологічних досліджень Й.К. Пачоського стала його монографія "Szkice fitosocjologiczne" (1925), в якій він подає історичний розвиток науки про рослинні угруповання з часів Олександра Гумбольдта, який вперше ввів у науку термін "асоціація". На підставі багаторічного досвіду вивчення рослинного покриву Пачоський виділяє різні типи асоціацій. Агрегації – одновидові угруповання, в яких взаємини між рослинами виявляються слабо, асоціації – гетерогенні угруповання, що складаються з елементів, неоднорідних у генетичному, біологічному та екологічному аспектах. Рослини, що входять до угруповань, Й.К. Пачоський розподіляє на компоненти, що складають основу угруповань, та інгреді-

енти – рослини, розташовані серед компонентів. Компоненти утворюють середовище рослинних угруповань і формують фітоклімат. Вказуючи на специфічність кліматичного режиму різних рослинних угруповань, Й.К. Пачоський вперше обґрунтовує поняття "фітоклімат".

Таким чином, Й.К. Пачоський вперше ввів до наукового обігу термін "фітосоціологія" в Росії і у Польщі. У Франції цим терміном почали користуватися тільки в 1910 р., у США – у 1917 р., у Скандинавських країнах – у 1919 р. У російській геоботаніці цей термін міцно утвердився з 1910 р. Палким його пропагандистом був В.М. Сукачов, який виступив на його підтримку на XII з'їзді природознавців і лікарів. На III Всесоюзному з'їзді ботаніків у Ленінграді в 1928 р. фітосоціологія була піддана нищівній критиці. "Члени рослинного угруповання пов'язані між собою лише екологічно, екологія і є єдиним шляхом для вивчення закономірностей рослинного покриву; немає ніяких спеціальних фітосоціологічних методів і немає потреби вживати термін "фітосоціологія", – вказувалося у матеріалах з'їзду [13]. Було прийняте рішення замінити термін "фітосоціологія" терміном "фітоценологія", що тривалий час використовувався в радянській геоботаніці.

Свої фітосоціологічні ідеї Й.К. Пачоський розвивав у працях з лісознавства. Найвідомішою серед ботаніків і лісівників Європи є його капітальна монографія "Lasy Bialowiezy" (Poznan, 1930), у якій він подає докладний аналіз типів лісу, одним з перших застосовує біометричний метод для аналізу деревостанів. Усю різноманітність лісів Біловезької Пущі вчений зводить до шести основних типів:

- 1) груди – широколистяні ліси з переважанням граба, за участю липи, ясена, береста, дуба, з підліском із неморальних трав, приурочені до найродючіших ґрунтів;
- 2) олесогруди – заплавні ліси, основу яких складає вільха чорна, за участю ясена, граба і дуба у притерасній частині;
- 3) вільшанники – антропогенно-похідний тип; під впливом випасу худоби зни-

кають лісові компоненти деревного ярусу, залишається тільки вільха.

4) ялинники – найпоширеніший тип лісу в Пущі, спостерігається також значна інвазія підросту ялини в інші типи лісу;

5) соснові бори – також поширені в Біловезькій Пущі;

6) діброви – займають найменшу площу серед лісових формацій Біловезької Пущі, при цьому виділяються діброви, утворені *Quercus robur* і *Q. petraea*.

Дібровам Біловезької Пущі Й.К. Пачоський приділяє особливу увагу. Він вступає в дискусію з німецьким лісознавцем Ляутеншлагеном, який вважав, що діброви Біловезької Пущі штучного походження, оскільки приурочені до малопродатних ґрунтів і мають поганий ріст. У відповідь Пачоський зауважує, що рослини взагалі рідко зростають в оптимальних для них умовах. Найважливішим фактором їх поширення є не фізичні умови місцезростання, а фітосоціальне середовище. На користь природного зростання дібров у Біловезькій Пущі свідчить наявність низки рослин, які приурочені лише до дібров, – *Adenophora liliifolia*, *Astrantia major*, *Centaurea phrygia*, *Cimicifuga foetida*, *Inula hirta*, *Laserpidium latifolium*, *Peucedanum cervaria*, *Pimpinella magna*, *Thalictrum simplex*, *Trifolium rubens*. Ці види, а також *Quercus petraea*, *Abies alba*, *Taxus baccata*, *Hedera helix* у Біловезькій Пущі є реліктами міжльодовикового періоду.

Й.К. Пачоський переконливо довів, що Біловезька Пуща є найкращим і найменш антропогеннопорухеним лісовим масивом Європи. До Пачоського серед лісознавців переважала думка, що такими є ліси Боснії (Rubner, 1925). У 1928 р. Й.К. Пачоський детально обстежив ліси Боснії і представив результати своїх досліджень у статті "Lasy Bosny" (Sylwan, 1929). Під час порівняльного вивчення лісів Біловезької Пущі і Боснії вчений дійшов висновку, що окремі невеликі масиви ялицево-ялинових лісів Боснії перевершують біловезькі ліси, проте в цілому боснійські ліси сильно по-

рушені через негативний вплив випасу худоби. У роботі "Biologiczna structura lasy" (Sylwan, 1928) Й.К. Пачоський розглядає ліс як складний комплекс рослинного світу, ґрунту, клімату і тваринного світу, і рекомендує вести лісове господарство на екологічній основі.

Наукові здобутки Й.К. Пачоського були високо оцінені ще за його життя. "Начав с юных лет свое знакомство с растительностью юга России, Иосиф Конрадович Пачоский является в настоящее время лучшим знатоком этой флоры", – писав В.І. Липський [9]. Високо оцінив природоохоронну діяльність ученого І.П. Бородін у своїй доповіді на Першій міжнародній конференції з охорони природи [5]. Свідченням високих наукових заслуг Й.К. Пачоського є названі в його честь види рослин – *Centaurea paczoskii* Kotov et Klok., *Cytisus paczoskii* V.Krecz., *Gagea paczoskii* Grosch., *Lamium paczoskianum* Woroschilow, *Allium paczoskianum* Tuzson, *Corydalis paczoskii* Busch., *Jurinea paczoskiana* Iljin, *Pyrethrum paczoskii* Zefirow.

У 1932 р. на честь 45-річчя наукової діяльності Й.К. Пачоського йому був присвячений окремий випуск журналу "Acta Societatis Botanicorum Poloniae".

Уже після смерті вченого в 1951 р. у Польщі були видані "Dziela wybrane", куди ввійшли "Szkice fitosocjologiczne", "Podstawowe zagadnienia geografii roslin" і вступ з книги "Lasy Bialowiezy".

До 100-річчя з дня народження вченого Познанський університет ім. Адама Міцкевича випустив збірник "Josef Paszosi, w setna rocznice urodzin" (1967).

У Познанському університеті є аудиторія Й.К. Пачоського, у спеціальному архіві зберігаються його праці, рукописи і фотографії. У ботанічному саду Познанського університету та у Біловезькій Пущі встановлені пам'ятні знаки Й.К. Пачоському.

У краєзнавчому музеї в м. Херсоні відкрита меморіальна кімната Й.К. Пачоського. З ініціативи Херсонського краєзнавчого музею і Херсонського відділення Українського

ботанічного товариства у місті, починаючи з 1989 р., проводяться наукові читання, присвячені пам'яті Й.К. Пачоського.

У 2002 р. у Біловезькій Пущі була проведена II Міжнародна конференція молодих вчених "Ліси Євразії в ХХІ столітті: схід-захід", присвячена Й.К. Пачоському.

За надані копії деяких праць Й.К. Пачоського та фотоматеріалів автор висловлює вдячність професору Владиславу Халуці (*Władysław Chalupka, Instytut Dendrologii PAN Arboretum Kórnickie*).

1. Бойко М.Ф. Другі наукові читання пам'яті Й.К. Пачоського // Укр. ботан. журн. – 1995. – 52, № 5. – С. 748–751.

2. Бойко М.Ф., Горлова Н.У. Гербарій Й.К. Пачоського в Херсонському краєзнавчому музеї // Ботан. журн. – 1986. – 71, № 1. – С. 85–86.

3. Борейко В.Е. Йосип Конрадович Пачоський // Рідна природа. – 1986. – № 4. – С. 61–62.

4. Борейко В.Е. Словник діячів охорони природи – 2-е вид. – Київ, 2001. – 524 с.

5. Бородин И.П. Отчет о командировке в Берн на Конференцию по международной охране природы // Мировая охрана природы. – Петроград, 1915. – С. 3–7.

6. Вайнер (Уинер) Д. Экология в Советской России. Архипелаг свободы: Заповедники и охрана природы. – М.: Прогрес, 1991. – 397 с.

7. Доброчаєва Д.М. Йосип Конрадович Пачоський (До 120-річчя з дня народження) // Укр. ботан. журн. – 1985. – 42, № 1. – С. 95–97.

8. Дрогобич Н.Ю. Пачоський Йосип Конрадович. – Асканія-Нова, 1998. – 6 с.

9. Липский В.И. Биография и международная деятельность ботаников и лиц, соприкасавшихся с Императорским ботаническим садом. – Петроград, 1915. – В. 3. – 536 с.

10. Мельник В.И. И.К. Пачоский как ботаник и лесовед // Леса Евразии в ХХІ веке: восток-запад: Материалы II Междунар. конф. молодых ученых, посвященной профессору И.К. Пачоскому. – Москва, 2002. – С. 8–9.

11. Пузанов И.И., Гольд Т.М. Выдающийся натуралист И.К. Пачоский. – М.: Наука, 1965. – 87 с.

12. Работнов Т.А. История фитоценологии. – М.: Аргус, 1995. – 158 с.

13. Трасс Х.Х. Геоботаника. История и современные тенденции развития. – Л.: Наука, 1976. – 252 с.

14. Bukowiecki H., Felisiak S. Paczoski Josef // Słownik biologów polskich. – Warszawa: PWN, 1987. – S. 407–409.

15. Curriculum vitae и списки работ почетных членов Общества сельского хозяйства южной России А. Браунера, Г. Высоцкого и И. Пачоского // Записки Общества сельского хозяйства южной России. – 1917. – Кн. 2. – С. 84–93.

16. Dzieczkowski S. Paczoski Josef // Polski słownik biograficzny. – 1979. – Т. 24. – S. 786–789.

17. Hryniewiecki B. Josef Paczoski. Wspomnienie // Las Polski. – 1946. – 6. – S. 9–10.

18. Josef Paczoski. W seta rocznice, urodzin / Red. Z. Czubinski. – Poznan, Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu. Prace wydziału biologii i nauk o ziemi. Seria biologia. – 1967. – N. 31. – 108 s.

19. Melnik W.I. Jozef Paczoski – botanik i lesnik // Wiadomości Botaniczne. – 2003. – 47, N 3/4. – S. 39–47.

20. Szafer W. Dr. Josef Paczoski // Chronmy Przyrodę ojczystą. – 1945. – N 1. – S. 38.

21. Wodziczko A. Zasługi naukowe Profesora Paczoskiego // Sylwan. – 1931. – 49, N 3. – S. 1–21.

22. Wodziczko A. Josef Paczoski. Spis ważniejszych prac naukowych prof. Paczoskiego // Acta Societatis Botanicorum Poloniae. – 1932. – V.19. Supl. – S. 1–15.

Рекомендував до друку М.Б. Гапоненко

В.І. Мельник

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

И.К. ПАЧОСКИЙ (К 140-летию со дня рождения)

В статье освещена деятельность выдающегося ученого И.К. Пачоского (1864–1942) – основателя фитосоциологии, всемирно известного ученого в области систематики растений, флористики, лесоведения, зоологии и охраны природы.

V.I. Melnik

M.M. Grishko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

J.K. PACZOSKI (To 140 anniversary)

The paper is dedicated to grate scientist J.K.Paczoski (1864–1942), a founder of phytosociology. Professor Paczoski was also worldwide known researcher in plant systematics, floristic, forestry, zoology and protection of the nature.